

ROK 1920

Powiat Wołomiński
pamięta o swoich bohaterach

ROK 1920

Powiat Wołomiński
pamięta o swoich bohaterach

Starostwo Powiatowe w Wołominie 2010
Publikacja wydana z okazji 90. Rocznicy Bitwy Warszawskiej

Wydawca:

Starostwo Powiatowe w Wołominie
05-200 Wołomin, ul. Prądzyńskiego 3
www.powiat-wolominski.pl

Tekst:

Jarosław Stryjek

Fotografie:

Biuro Promocji Starostwa Powiatowego w Wołominie
Radek Świetlik
Fotografie Jana Pawła II - Urząd Miasta i Gminy w Radzyminie

Korekta:

Biuro Promocji Starostwa Powiatowego w Wołominie, Jarosław Stryjek

Rok wydania: 2010

W publikacji wykorzystano:

Szkice z publikacji:

B. Waligóra, „Bój na przedmościu Warszawy w sierpniu 1920 r.,” Warszawa 1934 r.

Pocztówki:

Ze zbiorów Jacka Szczepańskiego i Jarosława Stryjka

Wydawca składa serdeczne podziękowania Jackowi Szczepańskiemu za udostępnienie zbiorów

Skład i opracowanie graficzne:

Julita Grosser
Amelia Florczak

Wykonanie:

Adyton Sp. z o.o.
wydawnictwo.adyton@gmail.com

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Kopiowanie lub wykorzystanie całości lub fragmentów bez zgody wydawcy zabronione.

Album bezpłatny, sprzedaż detaliczna jest zabroniona i skutkuje odpowiedzialnością karną.

Ossów. Pomnik Księdza kapelana Ignacego Skorupki, autorstwa prof. Czesława Dźwigaja

**„Polec za Ojczyznę
- to znaczy żyć w wiecznej pamięci rodaków”**

Maciej Urmanowski
Starosta Wołomiński

„Cud nad Wisłą” w Powiecie Wołomińskim

Bitwa Warszawska, nazwana „Cudem nad Wisłą”, uważana jest za 18. decydującą o losach świata. Zwycięstwo Polaków nad Armią Czerwoną i zatrzymanie jej na linii Wisły nie tylko spowodowało, że nie zajęto Warszawy, ale uratowało Europę przed zalewem komunizmu. Zwycięstwo, które odnieśli nie było łatwe. Wymagało olbrzymiej odwagi i niezwykłej mobilizacji narodu. Dla każdego, kto w pierwszych tygodniach sierpnia 1920 roku przyglądał się Polsce z oddali, sukces Armii Czerwonej wydawał się faktem dokonanym. Na drodze wielkiej armii najeźdźców dążącej do podboju całej Europy stanęła słaba, odbudowująca po 120 latach niewoli swoją państwowość – Polska. Siłą Rzeczypospolitej był jednak jej naród, który nie godził się na oddanie wywalczonej z takim trudem niepodległości.

Siedziba Starostwa Powiatowego w Wołominie

Żołnierz ginący na polu walki miał tylko jedno marzenie: aby jego ofiara nie była daremna i aby o niej pamiętano.

Mieszkańcy Powiatu Wołomińskiego pamiętaj!

Na terenie powiatu jest wiele miejsc poświęconych bohaterom Bitwy Warszawskiej 1920 roku. Najważniejsze z nich znajdują się w Ossowie i w Radzyminie.

Rokrocznie w sierpniu, w wielu miejscach naszego regionu, oddajemy cześć polskiej armii i polskim żołnierzom, którzy czynem i ofiarą odpowiedzieli na wezwanie ojczyzny. Podjęli walkę i zwyciężyli. Pokonując wrogą armię, uratowali to najpiękniejsze z polskich marzeń – marzenie o wolnej Rzeczypospolitej.

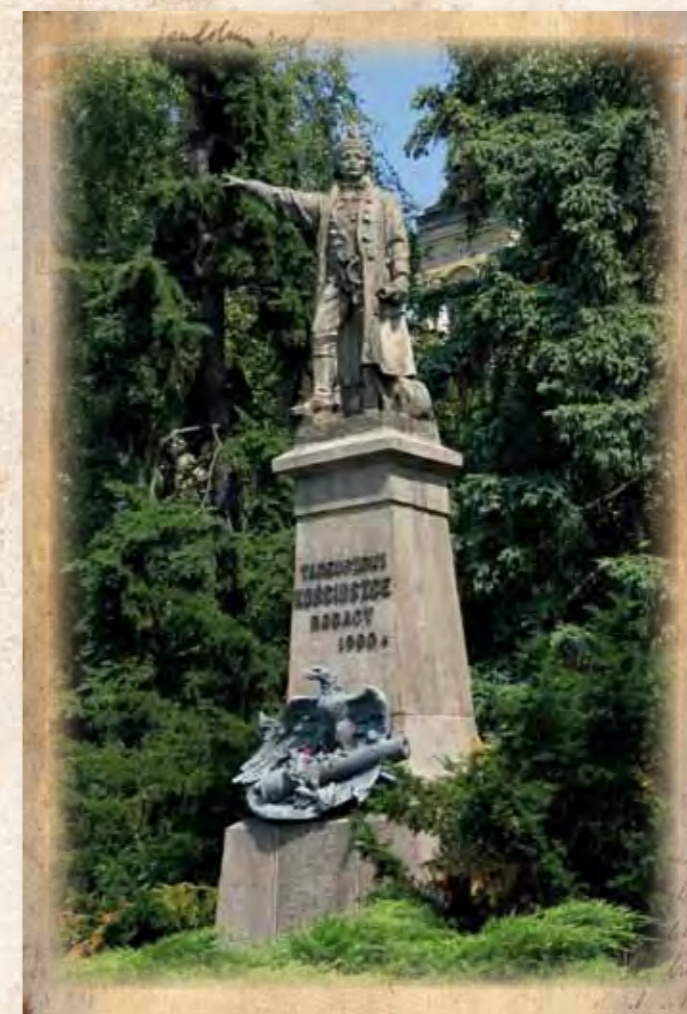
O ich ofierze nie wolno nam zapomnieć...

Oddając do Państw rąk album o Bitwie Warszawskiej 1920 roku na Ziemi Wołomińskiej zdaję sobie sprawę, że nie wszystko da się przedstawić w jednym wydawnictwie. Wierzę jednak, że dzięki takim publikacjom zostanie ocalona od zapomnienia spuścizna i dzieło tych, którzy tworzyli i wpisali się na stałe w historię powiatu wołomińskiego. Mam nadzieję, że album przyniesie Państwu miłych doznań estetycznych, jak również spowoduje, że historię naszego regionu pozna większa liczba osób.

Życzę przyjemnej lektury i zachęcam do odwiedzenia miejsc pamięci „Cudu nad Wisłą” znajdujących się na terenie powiatu wołomińskiego.

Starosta Wołomiński

Maciej Urmanowski

Pomnik Tadeusza Kościuszki w Radzyminie odświeżony w 1920 r.

Słowa Jana Pawła II

wygłoszone na cmentarzu poległych
żołnierzy w roku 1920 w Radzyminie
w dniu 13 czerwca 1999 r.

„**Ch**ociaż w takim miejscu najbardziej wymowne jest milczenie, to czasami potrzebne jest słowo. I to słowo chcę tu pozostawić. Wiecie, że urodziłem się w roku 1920, w maju, w tym czasie, kiedy bolszewicy szli na Warszawę. I dlatego noszę w sobie od urodzenia wielki dług w stosunku do tych, którzy wówczas podjęli walkę z najeźdźcą i zwyciężyli płacąc za to swoim życiem. Tutaj, na cmentarzu, spoczywają ich doczesne szczątki. Przybywam tu z wielką wdzięcznością, jak gdyby splanając dług za to, co od nich otrzymałem. Pragnę wszystkim uczestniczącym w tym spotkaniu pobłogosławić w Imię Trójcy Przenajświętszej. Niech was błogosławi Bóg Wszechmogący, Ojciec i Syn, i Duch Święty.”

Jan Paweł II na cmentarzu w Radzyminie
Fot. UMiG w Radzyminie

Jan Paweł II w Radzyminie
Fot. UMiG w Radzyminie

Kaplica na cmentarzu poległych 1920 r. w Radzyminie

Bitwa Warszawska 1920 r. na ziemi wołomińskiej

Rys historyczny

Z dniem 31 grudnia 1866 r. został powołany przez władze carskie powiat radzyński, z siedzibą w Radzyminie. Powstał on na skutek likwidacji dużego powiatu stanisławowskiego.

W przeciągu lat jego granice ukształtowały się i w skład powiatu na początku XX w. wchodziły: miasto Radzymin i miasteczka Dobre, Jadów i Kamieńczyk oraz gminy: Jadów, Kamieńczyk, Klembów, Małopole, Radzymin, Ręczaje, Rudzienko, Strachówka, Zabrodzie.

Powiat ten istniał do roku 1916, kiedy to cesarskie Niemcy – w okresie I wojny światowej – doprowadziły do jego likwidacji. W 1919 r. niepodległe władze polskie reaktywowały powiat radzyński, choć już wówczas ze strony samorządów lokalnych były sygnały, aby siedzibę powiatu przenieść do prężnie rozwijającego się Wołomina.

Powiat Radzyński w Guberni Warszawskiej

Gmach starostwa w Radzyminie w okresie międzywojennym /wt. Jarosław Stryjek/

Na przedpolu
Nr. 63--Sroda, dnia 18 sierpnia 1943 roku

Gorza wolności się pali
Nad Polską idących lat
Moc naszą przemoć rowali
Nowy dziś rodzi się świat.

-----000000-----

DZIEŃ 18 SIERPNIA -- ŚWIĘTO ŻOŁNIERZA POLSKIEGO

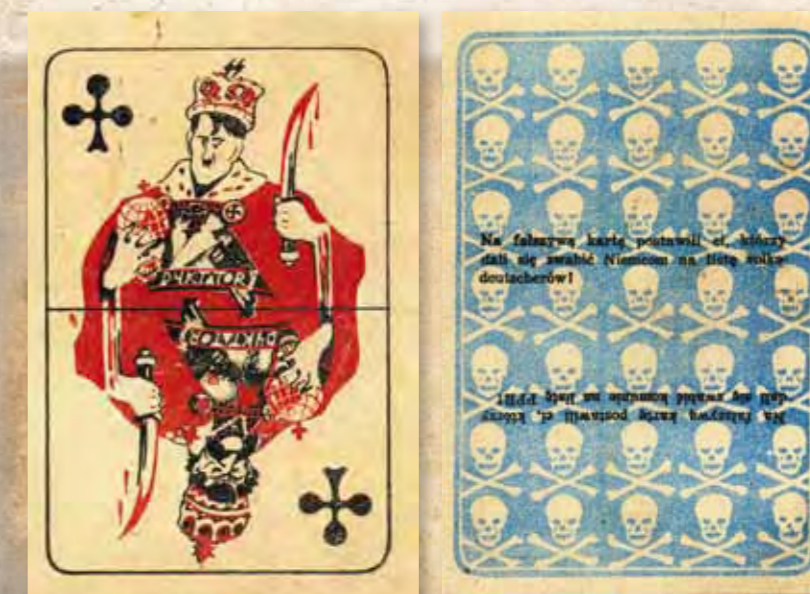
Rocznica bitwy warszawskiej – rocznica zwycięstwa w wojnie obronnej z Rosją, jest oficjalnym Świętem Żołnierza Polskiego. Jest również świętem ośmym Społeczeństwa, które w decydującym momencie, wobec widma klęski, potrafiło zdobyć się na psychiczny opór, a żołnierzem przyczyniło się do "Cudu nad Wisłą".

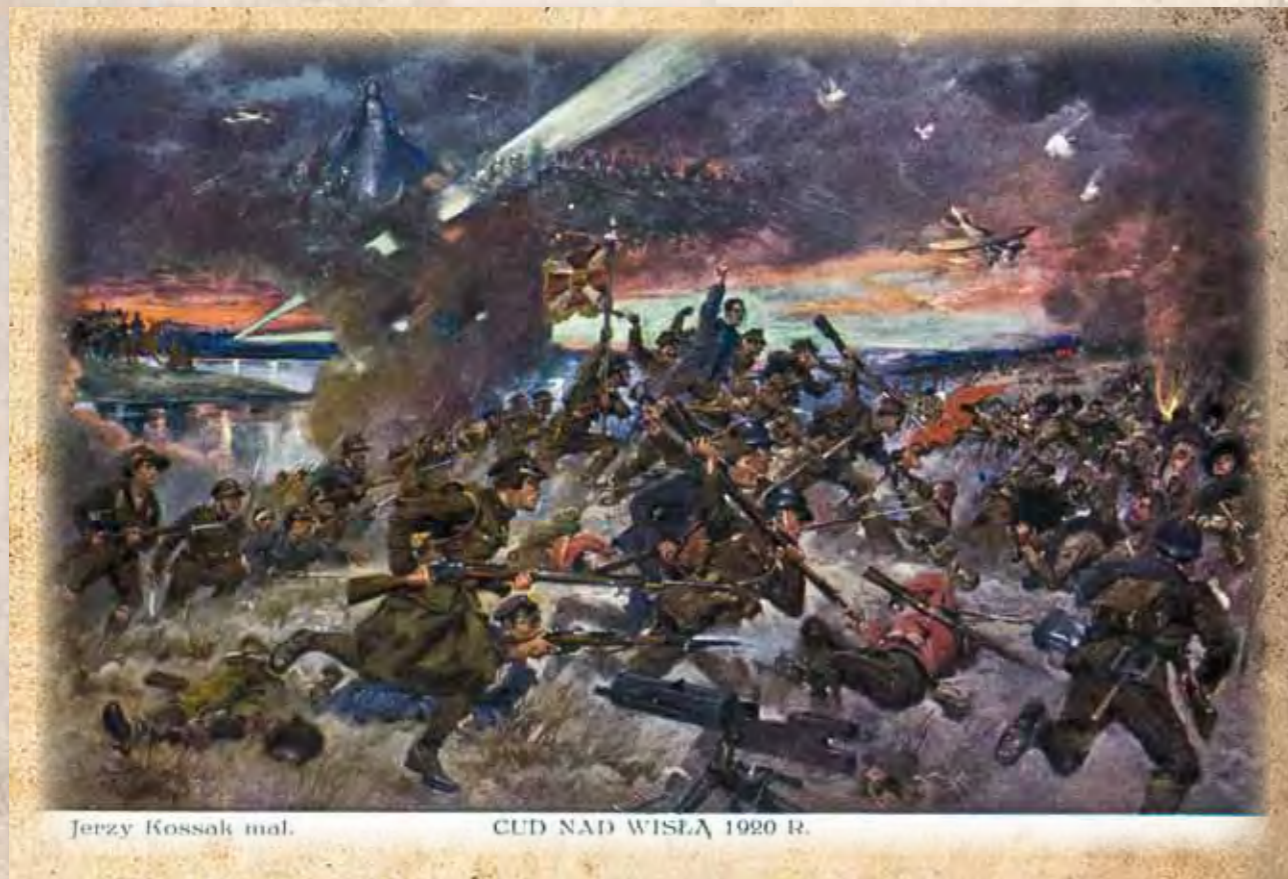
„Na Przedpolu” Nr 63 z 18 sierpnia 1943 r.
Biuletyn AK wydawany w Wołominie.

W latach 1939-1944 powiat radzyński został zniesiony, zmieniam, przeniesiono siedzibę powiatu z Radzymina do Wołomina i zmieniono nazwę powiatu na wołomiński.

W 1975 r. zlikwidowano powiaty. Dopiero efekty transformacji ustrojowej w Polsce dokonane w 1989 r. spowodowały, że od 1999 r. przywrócono podział na powiaty. Wołomin ponownie znalazł się pośród miast powiatowych. Reforma administracyjna z 1999 r. przywróciła powiat wołomiński w strukturze miast i gmin: Wołomin, Radzymin, Ząbki, Marki, Zielonka, Kobylka, Klembów, Poświętne, Tuszcz, Jadów, Dąbrówka i Strachówka. Na obszarze 955 km² zamieszkiwało, według danych z 2008 r., przeszło 200 000 osób, z czego w aglomeracji wołomińskiej około 50 000 osób a radzyńskiej około 20 000 osób.

Karta do gry z wizerunkiem Hitlera i Stalina
Komórka Propagandy NSZ Wołomin 1943 r.

Jerzy Kossak mal. CUD NAD WISŁĄ 1920 R.

J. Kossak „Cud nad Wisłą” Poczłówka z okresu międzywojennego /wł. Jacek Szczepański/

Bliskość Warszawy zawsze skutkowała dla tej ziemi albo dobrobytem wynikającym z sąsiedztwa stolicy (miejsca zatrudnienia, rynek zbytu towarów i usług) albo w okresach wojen – areną walk stoczonych przez różne wojska. Staczone tu walki zawsze miały znaczenie dla kształtu i przyszłości Polski w latach 1794, 1830-1831, 1920, 1944.

Do najważniejszego starcia stoczonego na przedmościu warszawskim, które miało najpoważniejsze konsekwencje dla bytu państwowości polskiej należy zaliczyć Bitwę Warszawską 1920 r., która rozegrała się na terenach obecnego powiatu wołomińskiego.

Bitwa Warszawska 1920 r. stoczona u wrót stolicy Polski, przeszła do historii jako 18 decydująca bitwa o losach świata.

Inną nazwą dla określenia tej bitwy, która na trwałe wrosła w polską tradycję jest „Cud nad Wisłą”. Nazwa ta została spopularyzowana w publicystyce, literaturze, malarstwie.

„Te dwa wyrazy oblegają dziś całą Polskę. Użył ich nawet w mowie swojej sejmowej prezydent ministrów, p. Witos. Przedostały się one do prasy zagranicznej. Dwa te proste słowa: „cud Wisły” zostaną w historii, jako pełna zachwyty nazwa naszego wielkiego, długie wieki pamiętnego zwycięstwa bohaterów naszych pod bramami Warszawy nad dziką i zdziżalną armią bolszewicką.

Ponieważ dwa słowa te wziętem jako tytuł niniejszej rozprawy, nie wolno mi użyć ich bez podania ich rodowodu, nie wolno mi pominąć autora, który pierwszy u nas stworzył tę szczęśliwą nazwę. Autorem owym był p. Stanisław Stroński. W przeddzień ataku generalnego na Warszawę, w przeddzień owej historycznej daty 15 sierpnia 1920 r. Przypomniat w „Rzeczypospolitej” traszne, a tak podobne do naszych, dni Francji z września roku 1814, kiedy Niemcy parli już na Paryż i kiedy stał się ów „cud Marny”, zwycięstwo marszałka Joffre’a nad Prusakami; przypominał ową niespodziewaną odmianę losu, jakiej doznała Francja, i wyraził niezłomną ufność, że stanie się i u nas podobny cud i zwać go będziemy „cudem Wisły”.

I cudów się stało!

Adam Grzymała-Siedlecki
„Cud Wisły. Wspomnienia korespondenta wojennego”
Warszawa 1921 r.

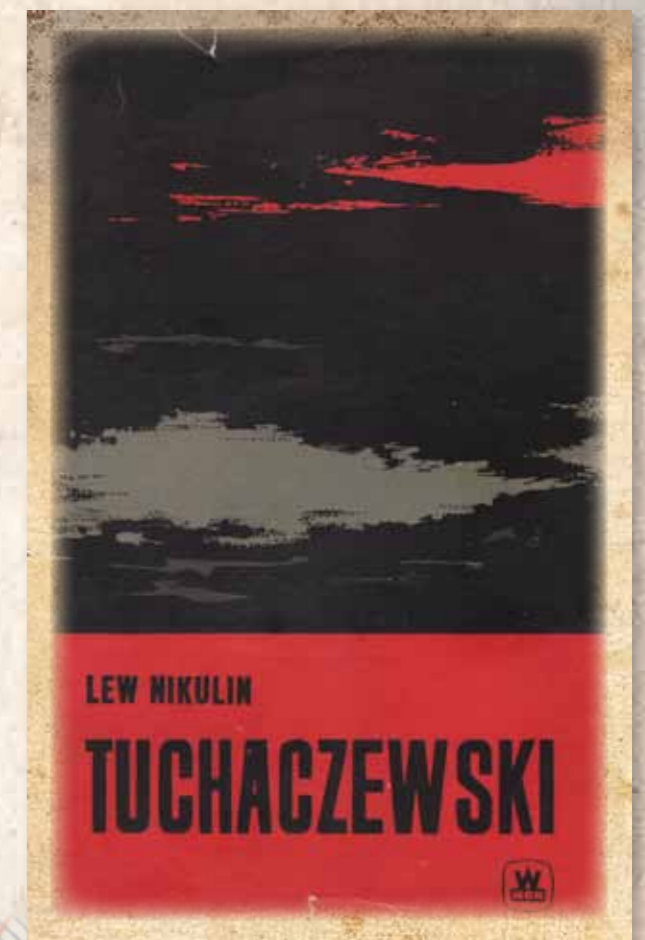
Krwawy sztandar rewolucji

Atak wojsk bolszewickich na Polskę w 1920 r. był wynikiem głębokiej analizy polityczno-strategicznej przeprowadzonej przez Lenina i jego najbliższych towarzyszy. Wszystko zostało dopracowane. Najważniejszym celem do zdobycia w Polsce była Warszawa, z uwagi na swoje centralne położenie i znaczenie polityczne, gospodarcze, komunikacyjne.

W nomenklaturze bolszewickiej Rosji walka z Polską była ujmowana jako rozbicie „białej Polski”. Dla określenia kontrrewolucjonistów bolszewicy zawsze używali prostego określenia – „biali”. Czy zatem Polska nie była postrzegana w dalszym ciągu w Moskwie jako część byłego imperium carskiego, które nie chciało pogodzić się z wolą światowej proletariackiej rewolucji?

Głównodowodzący wojskami bolszewickimi Michaił Tuchaczewski idąc na Warszawę, szedł jak na wojnę z carskimi „białymi” generałami. Myślał, że rozbicie oręza polskiego spowoduje masowe przejścia szeregowych żołnierzy i ludności cywilnej na stronę bolszewików. Rachuby te nie spełniły się, w taki sposób, w jaki zakładał.

Armia bolszewicka miała zdobyć Polskę. Zniewolenie Polski miało być wstępem do przeniesienia rewolucji do krajów zachodniej Europy. To, czego nie dokonali bolszewicy w 1920 r., po części dokonała Armia Czerwona w 1945 r.

Okladka książki Lwa Pikulina „Tuchaczewski”
wydanej w 1965 r.

„Europa Zachodnia, początkowo wstrząśnięta wspaniałą ofensywą armii radzieckiej, teraz triumfowała. Generał francuski Weygand nazwał odwrót Armii Czerwonej nową Marną i „cudem nad Wisłą”, przypisując to zwycięstwo sobie oraz instruktorom francuskim.

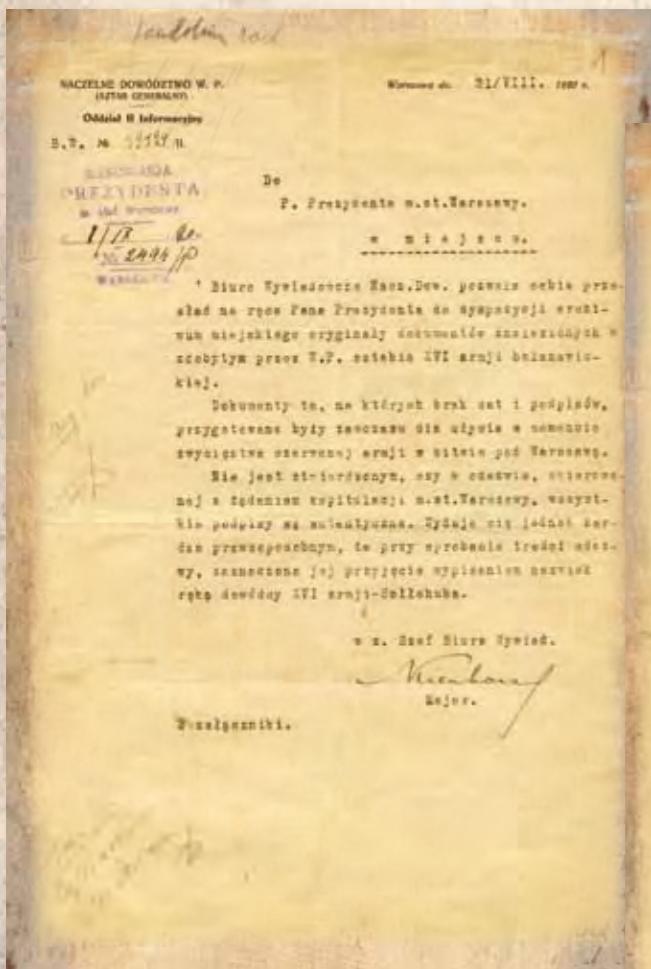
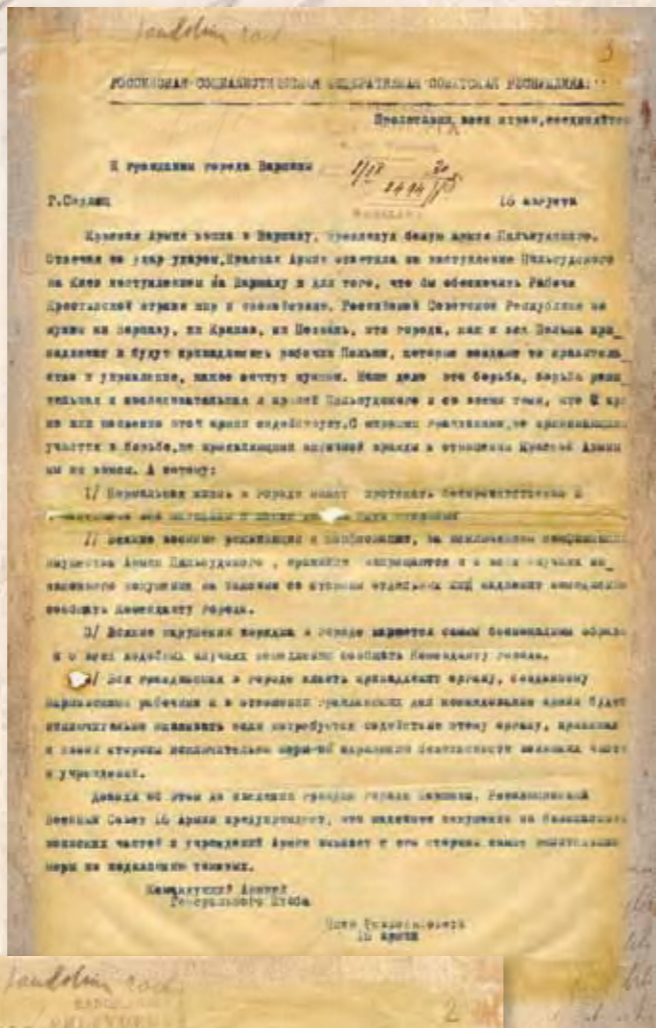
2 października 1920 roku Włodzimierz Lenin szczegółowo przeanalizował ten „cud”. „Kiedy dotarliśmy do Warszawy, wojska nasze były do tego stopnia wyczerpane, iż zabrakło im sił, by odnosić dalsze zwycięstwa, a wojska polskie, poparte przez zryw patriotyczny w Warszawie, czując się we własnym kraju, uzyskały poparcie, mogły ponownie posuwać się naprzód.”

Fragment książki Lwa Pikulina „Tuchaczewski”

Polska od pierwszych dni swojego istnienia, po okresie za-
borów, prowadziła pod kierunkiem Józefa Piłsudskiego jed-
noczenie organizmu państwowego. Spuścizna po trzech za-
borcach była ogromna. Różne przepisy prawne, standardy
zachowań, ale jedno wspólne – oczekiwanie na wskrzeszo-
ną Ojczyznę. Szybkie przezwyciężenie różnic doprowadziło
do sformowania się pełnowartościowego społeczeństwa,
świadomego swojej podmiotowości i odrębności kulturo-
wej. Siła ta pozwoliła przetrwać najbardziej krytyczne mo-
menty w wojnie z bolszewikami.

Rok 1920 musiał być rokiem przełomu. Były dwie alterna-
tywy, albo Polska zostanie częścią „raju” bolszewickiego
albo przetrwa i odrodzi naród oparty na tradycji i wierze
przodków.

Bolszewicy nie mieli w Polakach sprzymierzeńców. Utwor-
zony przez nich w dniu 23 lipca 1920 r. Tymczasowy Kom-
itet Rewolucyjny Polski (zwany potocznie „rewkomem”)
z Juliuszem Marchlewskim, Feliksem Dzierżyńskim na cze-
le, nie przyciągnął Polaków.

Archiwum Akt Nowych, kolekcja Śreniawy –Szypiowskiego
Dokumenty bolszewickie, przejęte przez polskich żołnierzy, informujące o zdobyciu Warszawy 15 sierpnia 1920 r. przez oddziały XVI Armii

„Gazeta Warszawska” 6 września 1920 r.

Na zajętych terenach powiatu nastąpiły rządy bolszewickie,
tzw. „rewkomy”. Utworzona w Jadowie namiastka władzy
bolszewickiej składała się z Polaka, Niemca i Żyda. Urzędowa-
ła ona zaledwie kilka godzin.

13 sierpnia bolszewicy wdarli się do Radzymina. Pierwsze
godziny bytności bolszewików w Radzyminie, tak opisał
korespondent „Gazety Warszawskiej” w kilka dni po odpar-
ciu bolszewików spod Warszawy:

„Wojsko sowieckie po wkroczeniu mniej więcej w liczbie 2000 do
miasta Radzymina rozpoczęło niezwłocznie rabunek sklepów
i mieszkań. Rzucano się zwłaszcza na wódkę, sadło, skóry i ma-
nufakturę oraz na rzeczy złote, jak zegarki, pierścionki, przyczem
zegarki wyciągano wprost z kieszeni, a pierścionki ściągano z pal-
ców. Burmistrzowi o mało nie ucięto palca, gdyż włożony na niego
pierścionek z trudem mógł być ściągnięty”. I dalej korespon-

dent pisał: „Na drugi dzień po zajęciu Radzymina, zgłosił się do
magistratu jakiś oberwus, rzekomo komisarz, który oświadcza-
jąc, że odtąd władza magistratu przestaje funkcjonować, zażądał
rozlepienia w jego imieniu obwieszczenia, zawierającego 9 punk-
tów, dotyczących meldunku wojskowych, rejestracji koni, zapa-
sów żywności i t.p., przyczem jeden z przepisów głosił, że wszelkie
rozporządzenia rządu polskiego, jako burżuazyjnego, przestają
odtąd obowiązywać.”

Członków radzyńskiego „rewkomu” bolszewicy przy-
wieźli ze sobą. Obywatele polscy, a w szczególności inte-
ligencja, mieszczenie, chłopci, robotnicy, duchowieństwo,
harcerze stanęli po stronie niepodległego bytu państwowego.
Niekiedy cena była wysoka. Wycofujący się z Radzymi-
na bolszewicy uprowadzili wikarego ks. Andrzeja Rudzkiego
i kierownika Szkoły Powszechnej Dominika Rusiniaka. Słuch po nich zaginął.

Bolszewicy idą ...

1 DL-B

Zofinin

W dniu 4 lipca 1920 r. armia Tuchaczewskiego zaatakowała. Wojsko Polskie, po niepowodzeniach na froncie, z początkiem sierpnia 1920 r. planowo rozpoczęło odwrót na kolejną linię obrony, tym razem pod samą Warszawę.

Front zbliżał się do granic powiatu. Kiedy regularne oddziały Wojska Polskiego toczyły zażarte walki w obronie Łomży, Małkini, Siedlec, na ich tyłach zakładano lotniska polowe i tworzono różne jednostki pomocnicze. Do wsparcia oddziałów broniących się na osi linii kolejowej z Warszawy do Białegostoku została wyznaczona 8 Eskadra Wywiadowcza. Swoje polowe lotniska miała zorganizowane kolejno w Tuszcu i Pustelniku (obecnie część Marek) skąd prowadziła loty zwiadowczo-bojowe.

Regularne oddziały wojskowe około 10 sierpnia stanęły nad Liwcem, będącym wówczas wschodnią granicą powiatu.

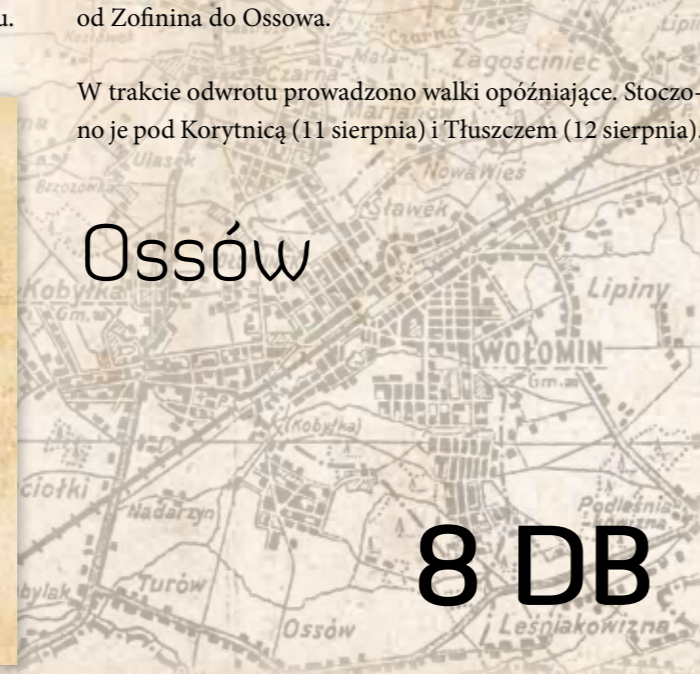

Pododdziały 1 Dywizji Litewsko-Białoruskiej (1 DL-B) zajęły pozycje obronne od Wyszkowa do Borzym; w tym wileński pułk od Świnotopu do Strachowa, a miński od Strachowa do Borzym. Dalej obronę przejęła 8 DP, od Borzym aż do Węgrowa. W okolicy Starowoli koło Jadowa stanęły oddziały 36 pułku piechoty, dalej już w powiecie węgrowskim 33 i 13 pułki piechoty. W odwodzie dywizji pozostawał 21 pp w Warmiakach koło Strachówki. Dowództwa brygad stanęły – XVI (21 i 36 pp) w Strachówce a XV (13 i 33 pp) we wsi Komary.

W myśl rozkazów 1 DL-B miała się wycofywać na Kobyłkę drogą Jadów-Sulejów-Kury, a 8 DP Pniewnik-Stanisławów-Okuniew. Linia rozgraniczenia pomiędzy dywizjami biegła od Zofinina do Ossowa.

W trakcie odwrotu prowadzono walki opóźniające. Stoczono je pod Korytnicą (11 sierpnia) i Tuszczem (12 sierpnia).

Ossów

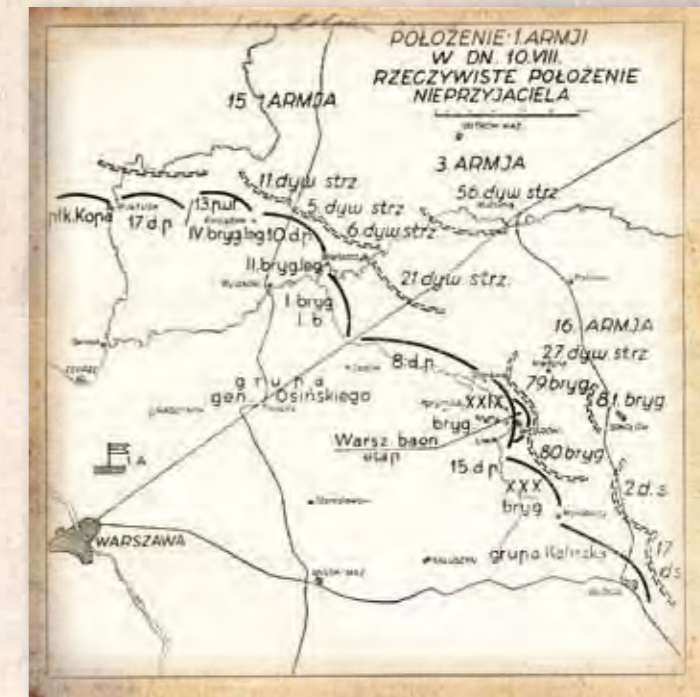

8 DB

Zgodnie z ogólną koncepcją obrony przedmościa warszawskiego zatwierdzonej przez Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego, podejścia do Warszawy miał bronić Front Północny gen. Józefa Hallera, jego 1 Armia dowodzona przez gen. Franciszka Latynika. Na pierwszą linię obrony zostały skierowane wycofane z frontu wojska i tak od rzeki Buga po Leśniakowiznę stała 11 Dywizja Piechoty (dowódca płk Bolesław Jaźwiński), od Leśniakowizny do Okuniewa 8DP (dow. płk Stanisław Burhardt-Bakucki) zaś od Okuniewa, aż po rzekę Świder i dalej do Wisły 15 DP (dow. gen. Władysław Jung). W odwodzie armii, w okolicy Marek, stanęła w odwodzie 1 Armii, 1 Dywizja Litewsko-Białoruska, zaś w okolicy dzisiejszego Legionowa, 10 DP jako odwód dla Frontu Północnego.

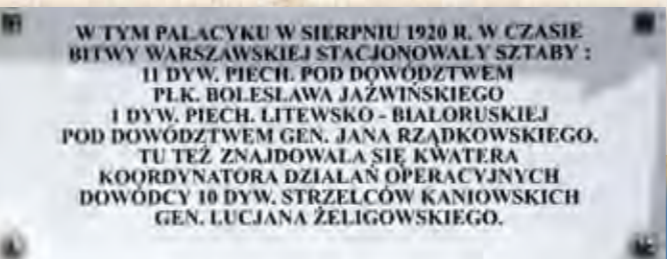
Szczegółowy podział odcinków obrony dla poszczególnych pułków przedstawiał się następująco:

- Dla 11 DP**
- 48 pułk strzelców kresowych (dow. płk Łukowski) – od Ryni do północnej granicy wsi Mokre
  - 46 psk (dow. płk Krzywobłocki) – Mokra - Czarna
  - 47 psk (dow. ppłk Szczepan) – Czarna - Leśniakowizna
- Dla 8 DP (rano 13.08.)**
- 21 pułk piechoty (mjr Przyjałkowski) – Leśniakowizna – Okuniew
  - 13 pp (płk Prohaska) – Okuniew

Położenie 1 Armii w dniu 10 sierpnia 1920 r.

- 36 pp (płk Krakowka) i 33 pp (ppłk Rawicki) w odwodzie, okolice Ossowa.
- Dla 15 DP**
- 60 pp (płk Hoborski) Okuniew – Michałowek
  - 59 pp (kpt. Cerklewicz) Michałowek – Emów
  - 62 pp (płk Grabowski) Emów – rzeka Wisła
  - 61 pp (mjr Wojtkielewicz) w odwodzie w Falenicy.

Marki. Pałac rodziny Briggsów

Bój

Przetłamanie polskiej pozycji w okolicach Radzymina

11 sierpnia wojska bolszewickie przekroczyły Liwiec i weszły na teren powiatu. W dniu 12 sierpnia bolszewicy byli już pod Radzyminem (okolice Zawady), a 13 sierpnia podszli już na całym froncie pod Wołomin, Leśniakowiznę, Okuniew.

13 sierpnia bolszewicy przeprowadzili szturm na przedmieście warszawskie. Ich drugi atak doprowadził do przetłamania polskiej obrony w okolicy Kraszewa. Radzymin padł, a wojsko polskie w nieładzie wycofało się do Strugi.

Odwrot z Radzymina dnia 13 sierpnia 1920 r.

Zawady

Rzeka Rządza. Tu, 12 sierpnia, bolszewicy podszli na skraj polskiej linii obrony

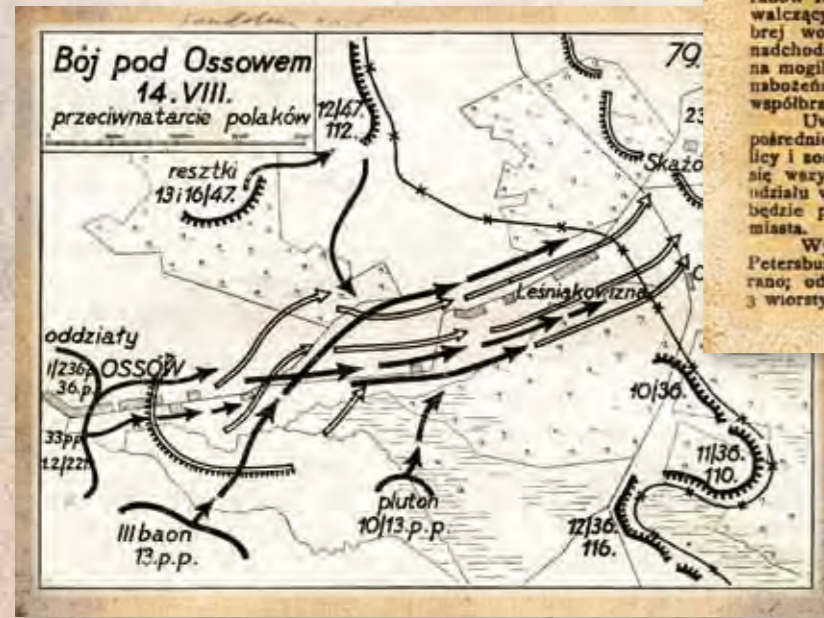
Zwierzyniec

Stąd widzieli bolszewicy już Radzymin

Ossów. Jutrzenka zwycięstwa

14 sierpnia był dniem sądnym. W godzinach rannych, do walki ruszyły dwa pułki bolszewickie na Leśniakowiznę. Obrona i w tym miejscu została przełamana i bolszewicy podeszli pod Ossów. Kilkugodzinna walka przyniosła pozytywne rozstrzygnięcie dla strony polskiej. Wyłom został zlikwidowany. W boju pod Ossowem poległ śmiercią żołnierza kapelan 236 pułku piechoty Armii Ochotniczej ksiądz kapitan Ignacy Skorupka.

Ku czci poległych w obronie Warszawy.
 Otrzymujemy z prośbą o zamieszczenie następującego odcisku:
 W dniu 14 sierpnia przypada rocznica chwili przełomowej niepowodzenia oręża polskiego. Hufiec ofiarnych, a mężnych obrońców Ojczyzny, widząc zagrożone serce Polski — Warszawę, zdobył się na bohaterki wysiłek i odparł dzikie hordy, uciążące się do bram stolicy.
 Na polach Ossowa poczęło się zwycięstwo — wynikiem ostatecznym którego był triumf Polski.
 Wiele jednak żyć młodych, serce ofiarnych i tchnących miłością Ojczyzny, wraz z duchownym kierownikiem swym s. p. ks. I. Skorupką legło i spoczywa snem śmierci w bratniej mogile pod Ossowem, najbliższym punktem od Warszawy, do którego dotarli nieprzyjaciel.
 Poleć za Ojczyznę — to znaczy żyć w wiecznej pamięci rodaków.
 Dla stwierdzenia powyższego — Stowarzyszenie weteranów 1863 r., imieniem których został ochrzczony męnie walczący na polach Ossowa pułk 236, oraz grono osób dobrej woli, czcąc pamięć bohaterów, postanowili uczcić nadchodzącą rocznicę przez obchód w Ossowie, urządzając na mogile poległych w dniu 14 b. m. o godz. 11 i pół rano nabożeństwo za dusze tam poległych za Ojczyznę i wolność współbraci.
 Uważając, że mogiły tych, co oddali życie przy bezpośredniej obronie Warszawy, będą drogą mieszkańcom stolicy i zostaną zachowane w ich wdzięcznej pamięci — wzywa się wszystkich do złożenia hołdu poległym przez wzięcie udziału w zbliżającej się uroczystości, w której uczestniczyć będzie prezydium Rady miejskiej oraz prezydium zarządu miasta.
 Wyjazd z Warszawy z dworca Wileńskiego (dawn. Petersburskiego) do przystanku Zielonka o g. 7.55 lub 9.55 rano; od przyst. Zielonka do Ossowa pozostaje jeszcze 3 wiorsty. Pożądany jest wyjazd wcześniejszy.

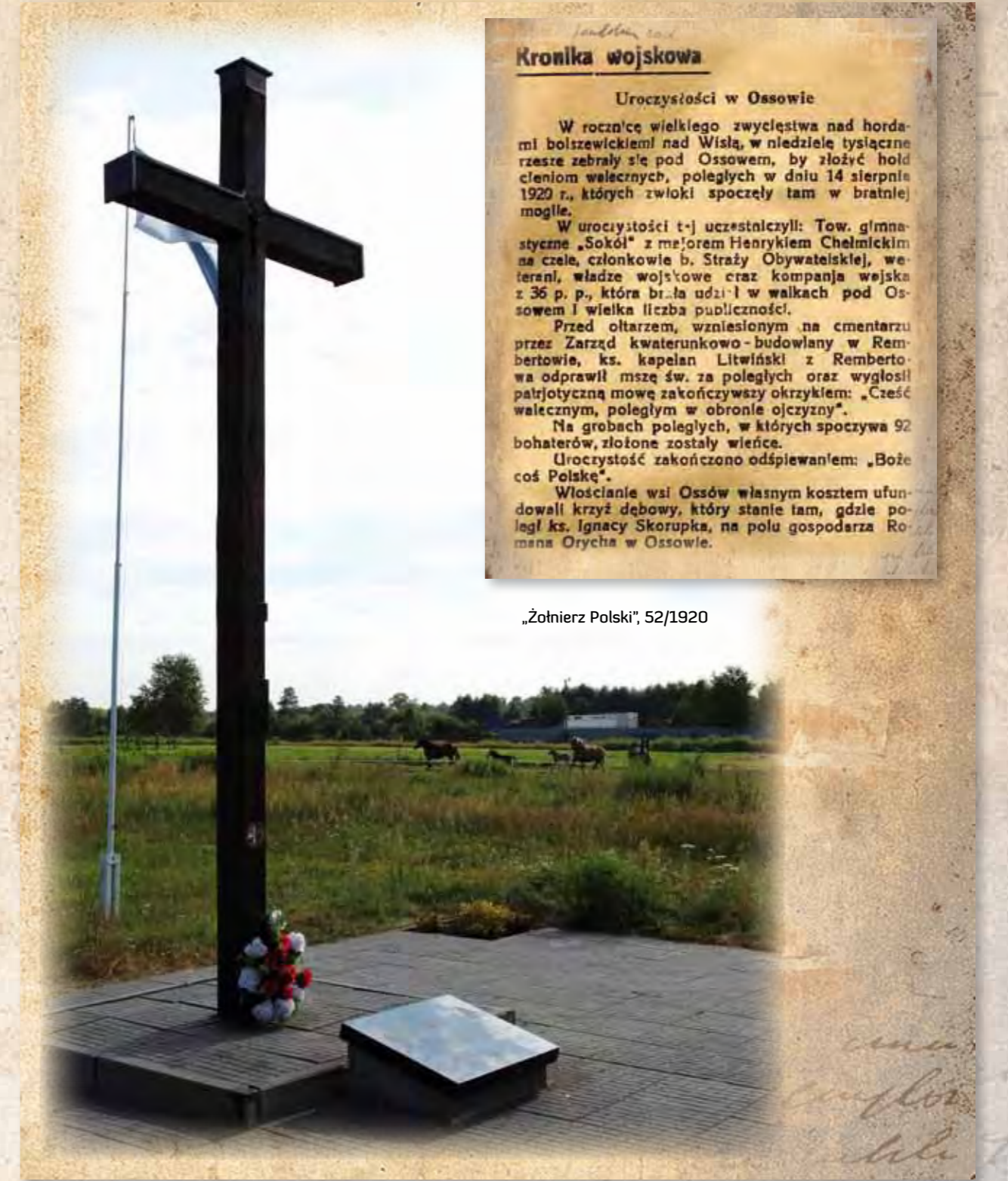
„Żołnierz Polski”, 51/1920

Bój pod Ossowem 14 sierpnia 1920 r.

Pawilon Bitwy Warszawskiej im. gen. T. Rozwadowskiego w Ossowie

ŻOŁNIERZ POLSKI

Miejsce śmierci księdza Ignacego Skorupki

Kronika wojskowa

Uroczystości w Ossowie

W rocznicę wielkiego zwycięstwa nad hordami bolszewickimi nad Wisłą, w niedzielę tysiączne rzesze zebrały się pod Ossowem, by złożyć hołd ceniom walecznych, poległych w dniu 14 sierpnia 1920 r., których zwłoki spoczyły tam w bratniej mogile.

W uroczystości t-j uczestniczyli: Tow. gimnastyczne „Sokół” z majorem Henrykiem Chelmińskim na czele, członkowie b. Straży Obywatelskiej, weterani, władze wojskowe oraz kompanja wejska z 36 p. p., która brała udział w walkach pod Ossowem i wielka liczba publiczności.

Przed ołtarzem, wzniesionym na cmentarzu przez Zarząd kwaterunkowo-budowlany w Rembertowie, ks. kapelan Litwiński z Rembertowa odprawił mszę św. za poległych oraz wygłosił patriotyczną mowę zakończony okrzykiem: „Cześć walecznym, poległym w obronie ojczyzny”.

Na grobach poległych, w których spoczywa 92 bohaterów, złożone zostały wieńce.

Uroczystość zakończono odśpiewaniem: „Boże coś Polskę”.

Wioszczenie wsi Ossów własnym kosztem ufundował krzyż dębowy, który stanie tam, gdzie poległ ks. Ignacy Skorupka, na polu gospodarza Romana Orycha w Ossowie.

„Żołnierz Polski”, 52/1920

GŁOS WOŁOMINA RADZYMINA MIŃSKA MAZOW.

Czasopismo Nr. 4 rok I.

WARSZAWA - WOŁOMIN.

Lipiec 1930 r.

Redakcja: Warszawa, Miedziana Nr. 8.
Tel. 407-97.

Administracja: W o ł o m i n.
naprzeciw dworca, dom Sądu Powiatowego.

1920 — 1930

DLA UCZCZENIA DZIESIECIOLECIA ODPARCIA NAWALY BOLSZEWICKIEJ Z GRANIC POLSKI, OBYWATELE - PATRJOCI WOŁOMINA POSTANOWILI W PRYNCYPALNYM PUNKCIE MIASTA, NA SKWERKU KOLEJOWYM POSTAWIĆ POMNIK. REDAKCJA NASZA UPOWAŻNIONA JEST DO ZWRÓCENIA SIĘ Z PROŚBĄ DO OGÓLU POLAKÓW W WOŁOMINIE I OKOLICY O POPARCIE.

NIE WĄTPIMY, ŻE ZNANY Z PATRJOTYCZNEJ DZIAŁALNOŚCI P. MINISTER KUHN, WYDA STOSOWNE POLECENIE ODNOSNIEJ DYREKCJI O UDZIELENIE PLACU POD POMNIK NA SKWERKU, STANOWIĄCYM WŁASNOŚĆ P. K. P.

LISTĘ OSÓB STANOWIĄCYCH SKŁAD KOMITETU BUDOWY PODAMY W NR. NA STĘPNYM.

Wołomin. Jedna z wielu uroczystości patriotycznych pod pomnikiem „Obrońcom Ojczyzny” w okresie międzywojennym

Wołomin – tu bolszewicy nie przetamali polskiej linii obrony

Wykopanie pomnika „Obrońcom Ojczyzny 1920 r.” w Wołominie (lata 60. XX w.)

Na osi ataku bolszewików pozostawało również miasto Wołomin, będące na I linii obrony Polaków. Lecz tu wola zwycięstwa u polskich żołnierzy była tak wielka, że bolszewicy nie zdołali wkroczyć do miasta. Piechota z 47 pułku strzelców kresowych, a zwłaszcza załogi pociągów pancernych „Paderewski” i „Mściciel” powstrzymały wroga. Można sądzić, że upadek Wołomina mógłby spowodować katastrofalną sytuację dla obrony przedmościa Warszawy.

W roku 1930 mieszkańcy miasta ufundowali pomnik „Obrońcom Ojczyzny 1920 r.”, który wzniesli w centrum Wołomina. Pomnik ten w latach 60 XX wieku z nakazu władz komunistycznych został zakopany. W okresie pierwszej „Solidarności”, w 1981 r. wykopano pomnik, który przez kolejne lata, z trudem odrestaurowano. Dopiero w 1995 r., już w nowej formie, został pomnik odnowiony i do dnia dzisiejszego służy mieszkańcom Wołomina jako miejsce, przy którym odbywają się uroczystości patriotyczne.

Cegiełka na odbudowę pomnika. Wołomin 1995 r.

Bolszewicy poszli dalej, za Radzymin

Na lewym skrzydle polskiej obrony stworzyła się tego dnia – 14 sierpnia – niekorzystna sytuacja. Polacy zajęci próbą odbicia Radzymina przez wileński pułk piechoty, wzdłuż szosy warszawskiej nie dość, że zostali po krwawym boju wyparci z miasta, to jeszcze stracili komunikację z oddziałami stacjonującymi w Beniaminowie. W lukę pol-

skiej obrony, przez Wólkę Radzymińską, Aleksandrów bolszewicy weszli aż do wsi Izabeli. Prawdopodobnie brak już odwodów sprawił, że w tę lukę nie wtargnęły nowe siły nieprzyjaciela. Rankiem 15 sierpnia idące na pozycje czołowe oddziały 10 DP wyparły oddziały bolszewickie za szosę do Rembertów-Neporęt. W walce poległ kpt. Stefan Pogonowski.

Struga. Pozycja wyjściowa do ataku na Radzymin dla wileńskiego pułku piechoty

Wólka Radzymińska. Pomnik ku czci poległych żołnierzy 28 pułku strzelców kaniowskich

Zwycięstwo. Wyparcie bolszewików za I linię obrony

W południe podjęli Polacy kolejny atak na Radzymin. I znowu, po zajęciu miasta, musieli ponownie się wycofać. Ale tego dnia 10 DP wyparła wroga z terenów położonych na północ od Radzymina (okolice wsi Mokre). W bojach poległ kolejny dowódca – mjr Stefan Walter.

Pozwoliło to na kolejne zbliżenie się oddziałów polskich do miasteczka. Tym razem, już w Radzyminie nie było bolszewików i nasze wojska pozostały już tego wieczoru w miasteczku. Jeszcze rano bolszewicy przypuścili atak na Radzymin poprzez wykorzystanie samochodów pancernych, ale natychmiast ścięte drzewa zatarasowały drogę do centrum. Do wieczora 16 sierpnia oddziały polskie powróciły na pierwszą linię obrony przedmościa warszawskiego.

Wyprowadzone w dniu 16 sierpnia, znad Wieprza, uderzenie grupy manewrowej dowodzonej przez Józefa Piłsud-

skiego spowodowało załamanie się bolszewickiej ofensywy. Bolszewicy z powiatu wycofali się do 19 sierpnia.

Na pobojuwiskach przystąpiono do grzebania poległych. Powstał cmentarz w Radzyminie i Ossowie oraz kwatery wojenne w Tłuszczu, Kobyłce, Markach, Ząbkach i Klembowie.

Powiat wołomiński należy do tych zakątków Polski, gdzie „Cud nad Wisłą” ma swoje głębokie i wielowymiarowe znaczenie.

Czarna. Frontowa elewacja Schroniska „Don Orione”

Wschodnia panorama przedmościa warszawskiego

Radzymin

Wołomin

Okuniew

Wołomin

tu była linia frontu

- teraz to centrum miasta

Wołomin. Ulica Mikołaja Reja. Widok współczesny. Polska linia obrony

Wołomin. Aleja Niepodległości. Widok współczesny. Pozycja wojsk bolszewickich

Linia obrony pod Wołominem

Wołomin. Aleja Niepodległości. To samo miejsce w latach 30. XX w.

Niemi świadkowie bitwy

Okolice Wołomina. Pozostałości linii obrony Wojsk Polskich z 1920 r.

Droga przez Zofinin. Tędy w sierpniu wycofywały się oddziały 36 pułku piechoty

Komin byłej Huty Szkła w Wołominie.
Na kominie znajdował się punkt kierowania ogniem dla polskiej artylerii

Błonia ossowskie

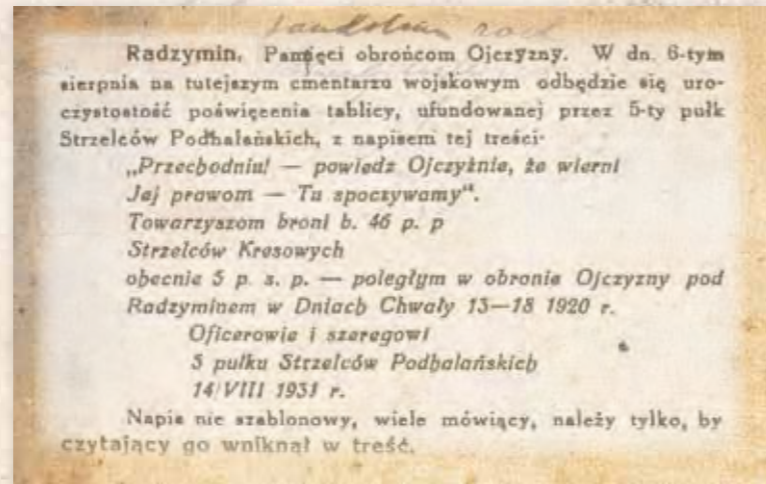
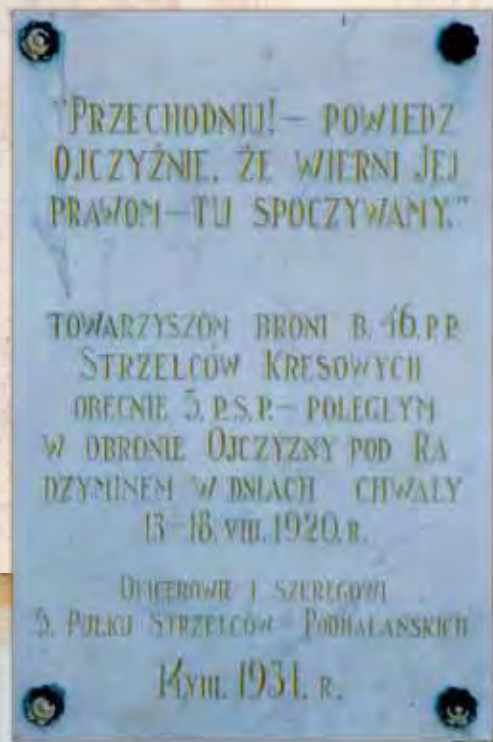

Cmentarze i groby

Radzymin

Groby poległych

na cmentarzu radzyminskim

„Głos z powiatów województwa warszawskiego”, 10/1931

Brama Cmentarza Poległych 1920 r. w Radzyminie

Cmentarze i groby

Ossów

Kaplica i cmentarz żołnierzy poległych w Bitwie Warszawskiej 1920 r. w Ossowie

Kaplica i cmentarz żołnierzy poległych w Bitwie Warszawskiej 1920 r. w Ossowie

Projekt Pomnika Poległych pod Ossowem, lata 20. XX w.

Mogiła żołnierska na ossowskim cmentarzu

Marki

Ząbki

Tłuszcz

Kobyłka

Klembów

Pomniki

Wotomin

Strachów
k/Jadowa

Mokre k/Radzymina

Kobyłka

Cegielnia k/Radzymina

Radzymin. Droga Golgoty
Narodu Polskiego 1920 r.

Wólka
Radzymińska
k/ Nieporętu

Pomnik w Wólce Radzymińskiej. Karta pocztowa /wł Jacek Szczepański/

Rekonstrukcja Bitwy Warszawskiej

Ossów

Od 2005 r. Starostwo Powiatowe w Wołominie wraz ze Stowarzyszeniem Ułanów Krechowieckich z Kobyłki organizują w Ossowie Rekonstrukcję Bitwy Warszawskiej 1920 r.

Wydawnictwa regionalne dotyczące Bitwy Warszawskiej 1920 r.

Radzymińskie szlaki rowerowe Bitwy Warszawskiej w 1920 r.

- Radzymiński Szlak Rowerowy na II linii polskiej obrony Warszawy w sierpniu 1920 r. im. kpt. Stefana Pogonowskiego
- Radzymiński Szlak Rowerowy na I linii polskiej obrony Warszawy w sierpniu 1920 r. im. majora Stefana Waltera
- Czerwony:**
- 1 – Cmentarz Żołnierzy Polskich 1920 r.
  - 2 – Fort Benjaminów z lat 1904-09, miejsce postoju dowództwa 29 pp Strzelców Kaniowskich.
  - 3 – dąb – pomnik przyrody im. króla Jana Kazimierza
  - 4 – Pomnik Żołnierzy 28 pp Strzelców Kaniowskich z pamiątkową tablicą
  - 5 – krzyż w Cegielni – miejsce modlitwy przed bitwą gen. Józefa Hallera
- Niebieski:**
- 1 – Pomnik pomordowanych i spalonych Polaków w 1944 r.
  - 2 – Fort Benjaminów z lat 1904-09, miejsce postoju dowództwa 29 pp Strzelców Kaniowskich.
  - 3 – miejsce śmiertelnego ranienia majora Stefana Waltera

Imprezy okolicznościowe upamiętniające „Cud nad Wisłą”

Rokrocznie w miesiącu sierpniu na terenie powiatu wołomińskiego organizowanych jest szereg imprez o charakterze patriotycznym, kulturalnym, sportowym i religijnym.

Mistrzostwa Polski Formacji Kawaleryjskich w Ossowie

Mazowiecki Konkurs Sygnalistów i Muzyki Myśliwskiej w Radzyminie

Międzynarodowy Półmaraton Uliczny „Cud nad Wisłą”

Ogólnopolski Turniej Brydżowy w Radzyminie

Gala Operetkowo-Operowa w Radzyminie

STAROSTA WOŁOMIŃSKI

zaprasza na:

REKONSTRUKCJĘ BITWY WARSZAWSKIEJ 1920 r.

Ossów, 14 sierpnia 2010, godz. 13.00

Program obchodów 90. rocznicy „Cudu nad Wisłą” w Powiecie Wołomińskim

OSSÓW

8 sierpnia
07.00 - XVI Zamojski Wędkarstwo „Cud nad Wisłą” (stary rybakowie)
13 sierpnia
17.00-19.30 - XII Zamojski Międzynarodowy Festiwal Wokalistyczny i Piosenek Przewodniczącego Rady Powiatu Wołomińskiego

14 sierpnia
09.00 - Obchody 90. rocznicy Bitwy Warszawskiej w Parku Miejskim Ossów
11.00 - Włoszyska obchodowa - **HEROJEMSKIE JAZDY** WARSZAWSKIE 1920 r.
16.00 - Modlitwa przy Kżyżu Pańskim
17.00 - Uroczysty apel przy Kżyżu Pańskim
18.00 - Koncert „Na terenach bitwy”
21.00 - Uroczysty apel przy Kżyżu Pańskim

15 sierpnia
08.30 - Rekonstrukcja XIX Międzywojewódzkiego Poligonu „Cud nad Wisłą”
11.00 - Msza św. w kościele św. Cyryla i Metodego
13.00 - u. d. XI Międzynarodowy Festiwal Wokalistyczny i Piosenek Przewodniczącego Rady Powiatu Wołomińskiego
15.30 - Zakochanie Miłośnika (inspirowany zespół)

WOŁOMIŃ

13 sierpnia
18.00 - Msza św. w kościele św. Cyryla i Metodego (parafia św. Michała i Barbary w Wołominie)

15 sierpnia
14.00 - Lądowisko Miłośnik (Pioski Małe)

KLEMBÓW

8 sierpnia
12.00 - Msza św. w kościele p.w. św. Klemensa. Po uroczystościach w kościele parafialnym, zwołanie wotum na publiczną zabawę polską w 1920 r.

RADZYMIŃ

7 sierpnia
14.00 - VII Międzynarodowy Konkurs Sympozjów i Muzyki Międzynarodowej w Radzymińcu - Konkurs Sympozjów i Muzyki Międzynarodowej w Radzymińcu (Dziękuję i Sporta (prezentacja))
8 sierpnia
07.30 - XVI Zamojski Wędkarstwo „Cud nad Wisłą” (stary rybakowie w Ossowie)
11.30 - Msza i koncert w sali z udziałem uczestników Międzynarodowego Konkursu Sympozjów i Muzyki Międzynarodowej w Radzymińcu i Muzyki Międzynarodowej w Radzymińcu (Dziękuję i Sporta)

13 sierpnia
19.00 - Koncert Wokalistów Radzymińskich „Cud nad Wisłą” pod dyktando Jerzego Makajewskiego w Kolegiacie Radzymińskiej

14 sierpnia
17.00 - Obchody w sieni - Bitwa o cmentarz „Cud nad Wisłą” w Radzymińcu (1920) pod przewodnictwem prezydenta Miasta Wołominy i Radzymińca - Międzywojewódzkiego Poligonu „Cud nad Wisłą”
19.00 - XVI Festiwal Wokalistyczny i Piosenek Przewodniczącego Rady Powiatu Wołomińskiego
21.45 - VII Międzynarodowy Konkurs Sympozjów i Muzyki Międzynarodowej w Radzymińcu (Dziękuję i Sporta)

15 sierpnia
09.00 - XV Festiwal Wokalistyczny i Piosenek Przewodniczącego Rady Powiatu Wołomińskiego w Radzymińcu (Dziękuję i Sporta)
09.30 - Msza XIX Międzywojewódzkiego Poligonu „Cud nad Wisłą” w Radzymińcu
10.00 - XVI Międzynarodowy Konkurs Sympozjów i Muzyki Międzynarodowej w Radzymińcu (Dziękuję i Sporta)
11.00 - Msza XIX Międzywojewódzkiego Poligonu „Cud nad Wisłą” w Radzymińcu
11.30 - Program artystyczny z okazji 90. rocznicy Bitwy Warszawskiej (prezentacja koncertowa) w Radzymińcu
12.00 - Uroczysty apel przy cmentarzu „Cud nad Wisłą” w Radzymińcu
13.30 - Koncert Kapeli z I wojny „Cud nad Wisłą” w Radzymińcu
15.30 - Msza IX Złota Międzywojewódzkiego Poligonu „Cud nad Wisłą” w Radzymińcu

17.00 - Uroczysty apel przy cmentarzu „Cud nad Wisłą” w Radzymińcu
20.30 - Koncert Kapeli z I wojny „Cud nad Wisłą” w Radzymińcu
22.00 - Piosenki wojenne „Cud nad Wisłą” w Radzymińcu
22.15 - Koncert Kapeli z I wojny „Cud nad Wisłą” w Radzymińcu

KOBYŁKA

15 sierpnia
08.00 - Złoty apel w kościele przy ul. Piłsudskiego w 1920 r. na cmentarzu parafialnym

TEUSZCZ

13 sierpnia
18.00 - Msza polska w kościele św. Cyryla i Metodego w Teuszczy
18.30 - Msza polska w kościele św. Cyryla i Metodego w Teuszczy (z udziałem uczestników Międzynarodowego Konkursu Sympozjów i Muzyki Międzynarodowej w Radzymińcu)

ZĄBKI

13 sierpnia
18.00 - Uroczysty apel przy cmentarzu „Cud nad Wisłą” w Ząbkach
19.00 - Uroczysty apel przy cmentarzu „Cud nad Wisłą” w Ząbkach
19.45 - W kościele św. Michała i Barbary w Ząbkach (prezentacja koncertowa)

MARKI

14 sierpnia
18.00 - Uroczysty apel przy cmentarzu „Cud nad Wisłą” w Markach
18.30 - Msza polska w kościele św. Michała i Barbary w Markach

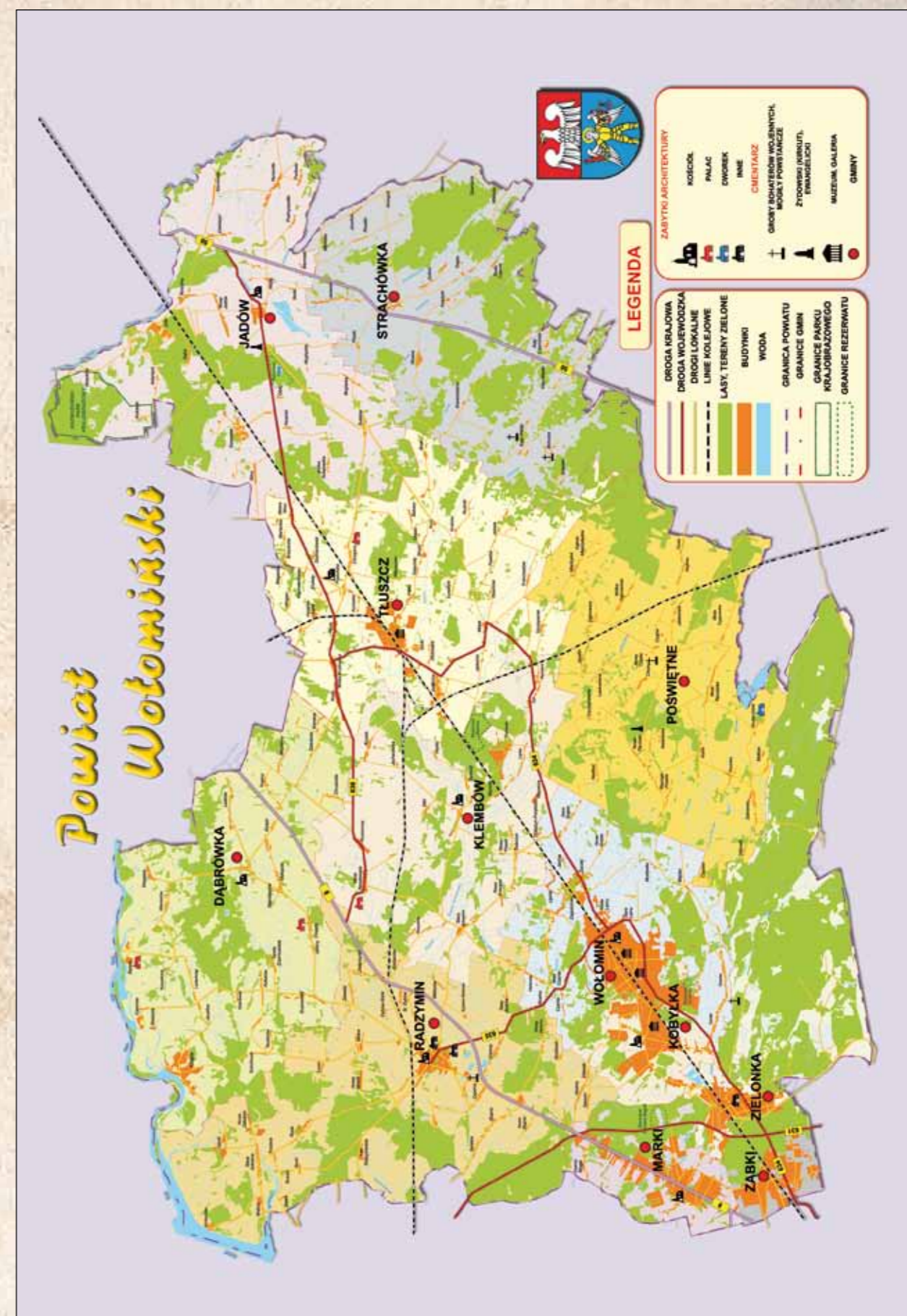
STRACHÓW, GM. JADÓW

22 sierpnia
13.00 - Msza św. w kościele w Strachowie, obchody wotum

MISTRZOSTWA POLSKI FORMACJI KAWALERYJSKICH

Ossów, 14-15 sierpnia 2010

www.bitwawarszawska.pl

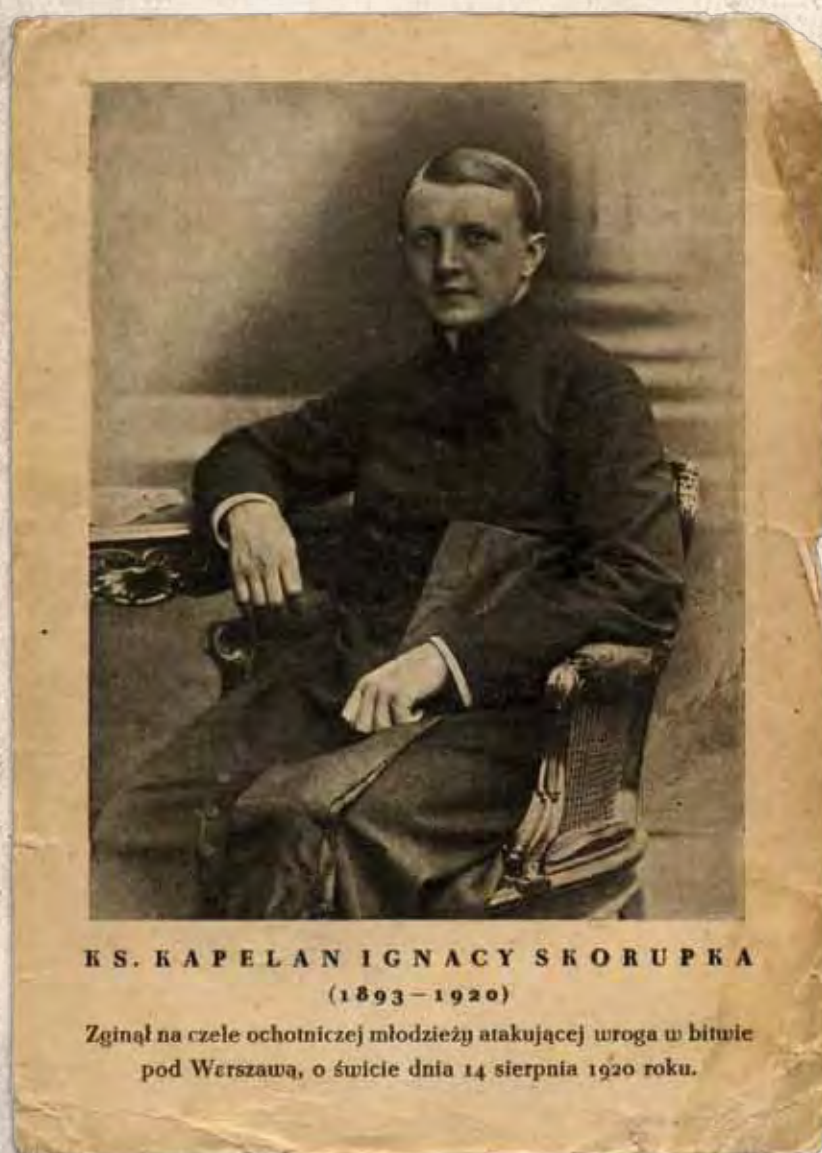

Plakat przygotowany na 90 rocznicę Bitwy Warszawskiej 1920 r. w Powiecie Wołomińskim

Przewodnik po albumie

tu zobaczysz

Jan Paweł II w Radzyminie	6-7
Bitwa Warszawska na ziemi wołomińskiej	8-10
Krwawy sztandar rewolucji	11-13
Bój	16-27
Panorama	24-25
Niemcy świadkowie wydarzeń	28-29
Cmentarze, groby, pomniki	30-39
Rekonstrukcja Bitwy Warszawskiej	40-41
Mapa Powiatu Wołomińskiego	47

Karta pocztowa /wł. Jarosław Stryjek/

Powiat
Wołomin
Gmina
Radzymin

Ławdowa rock
wheel with
map of P